

**Művészeti nevelés a szociálpedagógia tükrében (Műhely rovat)**

**Cím: A zenekarban minden gyereknek helye van**

**Alcím: A Magyar Máltai Szeretetszolgálat Szimfónia Programja**

**Szerző: Nagy Kálmán, Táborossy Anna,**

**Munkahely: Magyar Máltai Szeretetszolgálat**

**Cím: 1125 Bp. Szarvas G. út 58-60. [nagy.kalman@maltai.hu](mailto:nagy.kalman@maltai.hu) 30-227-8987,**

**[taborossy.anna@maltai.hu](mailto:taborossy.anna@maltai.hu) , 30-702-9681**

Hiv.: HERCZEG B. *Szimfónia Program, avagy a zenekar, mint szociális eszköz.* Módszertani kiadvány, Budapest, 2015.

**Jelenlét - a Magyar Máltai Szeretetszolgálat szóhasználatában azt jelenti: jelen vagyunk a másik ember életében.**

A Jelenlét program a Magyar Máltai Szeretetszolgálat válasza a nyomorra. A nyomor nem azonos a szegénységgel, hanem a mélységnek egy másik dimenziója. A nyomorúság az, amikor a hiány olyan mértéket ölt, hogy szétmarja a közösséget. Eltűnik a holnap, csak a ma számít. A pillanatnyi szükség felülír mindent, nem számít más, csak a túlélés. Az így élő emberekről a társadalom többsége semmit nem tud. Ha fel akarjuk emelni őket, ahhoz előbb le kell hajolnunk hozzájuk. Csak így tudunk találkozni velük, csak így lehet megérteni őket. A Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét programja hosszú távú elköteleződés valaki mellett. A karitatív szervezet a program első lépéseként szociális irodát alakít ki a telepen. Ha a házakban nincs víz vagy fűtés, akkor a máltai iroda is ezek nélkül működik. Ez a fajta közösségvállalás, és a folyamatos, segítő jelenlét alapozza meg a bizalmat. Nem biztos, hogy a máltai segítő mindenre egyből tudja majd a megoldást, de ha a kiválasztott irány zsákutcába visz, elindulnak egy másik úton. A sikernek nincs receptje, nem léteznek univerzális megoldások. A legsürgetőbb teendőket szociális diagnózis alapján határozzák meg, a terepen dolgozó munkatársak a szükségletekre reagálva alakítják a soron következő teendőket. A Jelenlét program mindig személyre szabott segítséget nyújt, nem az egész falu, vagy telep problémáját akarja megoldani, hanem egyénekét, családokét. De ha kellően sok család élete változik meg, az egy idő után a település egészén is látható lesz.

Az elmúlt évtizedek alatt számos útkereső kísérlet indult el a Jelenlét program részeként, ezek között néhány modell olyan sikeresnek bizonyult, hogy ma már önálló programként is számon tartjuk őket. Ilyen a mozgó játszótér, a mobil egészségügyi szűrés és ellátás, a sport közösségi erejére támaszkodó labdarúgó program, és a közös zenélés sikerélményeire alapozó Máltai Szimfónia Program.

2016. december 17-én Magyar Örökség Díjjal tüntették ki a Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét programját. A Magyar Tudományos Akadémia dísztermében tartott ünnepségen a Jelenlét program eredményeit méltató Beer Miklós váci megyéspüspök úgy fogalmazott: „Mit változtatott meg a máltaiak jelenléte? Van, amit ebből már látni lehet. Reggelente például egyre többen indulnak munkába. Az iskolában kevesebb a bukás. Az utcáról eltűnnek a szeméthegek, a kerítéseken mosott ruha szárad. Ezek azt mutatják, az emberekben igény ébredt egy másik életre. Már nem a segítők szeretnék őket megváltoztatni, hanem ők akarnak másként élni. Gondolnak a holnapra. Tudják, hogy a jövő tőlük is függ. Ezek a felemelkedés első jelei. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat így ad választ a nyomor kihívásaira. Úgy hívják, Jelenlét program.”

### **A zene mint szociális eszköz**

Programjainkban a zene a szociális munka egy sajátos eszköze. Azt pedig, hogy ez az eszköz mennyire hatékonyan képes működni, a monori romatelepen zajló programunkban rendszeressé tett foglalkozások mutatták meg, melyek során kiderült, hogy a közös zenélésnek olyan hatása van, amit a szociális munkások addig semmilyen más eszközzel nem tudtak elérni.

Ha meg akarjuk határozni, valójában mi is a Máltai Szimfónia, először azt kell leszögeznünk, hogy egy szociális programról beszélünk, ami a hátrányos helyzetű, az iskolában problémákkal küzdő gyermekek társadalmi beilleszkedését komplex eszközrendszerrel segíti. Fontos része a zenetanulás, a közösségépítés, a szabadidő tartalmas eltöltése. A célként kitűzött fejlesztés alapja a közösségi élmény, a zenekar-építés és az együttzenélés örömeinek megtapasztalása. A csoportos zenetanulás módszerének alkalmazása során fejlődő képességek egy idő után az iskolai eredményekben is megmutatkoznak. A programban zenetanárok és szociális, közösségi szakemberek szoros együttműködésben dolgoznak, hogy a zenei tanulmányok fejlesztő hatása a gyermekek magukkal hozott hátrányainak leküzdését is segítse.

## **A módszer útja Caracastól Monorig**

A Szimfónia program a venezuelai gyökerű El Sistema program magyarországi adaptációja, amely 2013 óta formálódik.

Az El Sistema (spanyol nevén „A rendszer”) módszert Venezuelában 1975-ben alkotta meg José Antonio Abreu, zenész és közgazdász. A program célja: zenével nyitni perspektívát Caracas szegénynegyedeinek utcáin csellengő gyerekeknek. Elsősorban tehát szociális programról van szó, melyben a zene eszköz csupán. A program un. „nucleo”-i ma Venezuela-szerte kb. 700.000 nagyrészt hátrányos helyzetű gyermeket foglalkoztatnak napi szinten, ahol csoportos hangszeres órákon, zenekarok, kórusok munkájában vesznek részt, eközben barátokra, jó közösségre, megbecsülésre, sikerre tesznek szert, a program célokat, reményt és önbecsülést ad nekik. A zene kitartásra, fegyelemre neveli őket, általa javul iskolai teljesítményük, később elhelyezkedési esélyeik, e városrészekben pedig kimutathatóan csökken a fiatalkori bűnözés. E kézzel fogható, gyakorlati eredmények mellett szinte „mellékes” az a siker, melyet a „rendszer” neveltjeiből alakult világszínvonalú Simon Bolívar Szimfonikus Zenekar arat a világ koncerttermeiben.

Magyarországon kísérleti jelleggel a monori Tabán cigánytelepen 2013-ban indult el a Szimfónia program, miután Dr. Kupper András, az El Sistema hazai adaptációja mellett elkötelezett közéleti szereplő megkereste a Magyar Máltai Szeretetszolgálatot. Az első program a Szeretetszolgálat monori Jelenlét programjának keretében valósult meg, önkéntes zenetanárokkal, a telepen élő gyermekek bevonásával 2013 nyarán. Kezdetben néhány hetes kísérleti modellt terveztek, de a gyerekek lelkesedése olyan nagy volt, hogy a program azóta is működik. Munkatársaink hamar észrevették a rendszeresen járó gyermekek fejlődését, amit az ősszel iskolai tanáraik is megerősítettek.

A következő évben már a TÁMOP-3.3.16-13 program keretében folytattuk a Szimfóniát a Symphonia Alapítvánnyal közös konzorciumban. 2014 augusztusa és 2015 novembere között országosan 15 köznevelési intézményben mintegy 700 gyermeket szólítottunk meg, akik közül 450-en heti rendszerességgel részt vettek foglalkozásainkon. A program munkatársainak és a szülők, pedagógusok visszajelzései alapján a foglalkozásokban rendszeresen részt vevő gyermekek motivációja, magatartása és nem egy esetben iskolai teljesítménye is javult. A gyermekek élvezték a zenélést, közösséggé formálódtak, és bizalmi kapcsolatot alakítottak ki munkatársainkkal. Az év során 47 kisebb és 16 nagyobb koncerttel egybekötött találkozót, valamint 23 egyéb szabadidős programot és 7 tábort szerveztünk.

Zenei téren a hangszerekkel való ismerkedéstől eljutottunk a több szólamban, szimfonikus zenekarban való muzsikálásig.

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat a TÁMOP program lezárását követően is folytatta zenei programját, a Máltai Szimfónia jelenleg Budapesten, Monoron, Tarnabodon, Szendrőládon, Gyulajon és Kaposváron zajlik.

### **Szociális kérdések a zeneórákon**

A program tervezői tisztában voltak vele, hogy a zenei program sikerességéhez intenzív szociális munka is szükséges. Fontos, hogy a zenetanárok mellett szociális szakemberek is jelen legyenek a helyszíneken, lehetőleg nap mint nap. Ez a Jelenlét programjaink filozófiája is: a leszakadó közösségek életében nap mint nap jelen lenni, hogy a bizalom építése és a szükségletek feltérképezése párhuzamosan, organikus módon valósulhasson meg. A feltárt problémák alapján mindenhol egyedi válaszok születtek, de a szociális segítség, a közösségi tér kialakítása, a gyermekek és fiatalok számára fejlesztő programok megvalósítása, a munkahelyteremtés és a lakhatási problémák kezelése általában része a Jelenlét által képviselt komplex, rendszerszerű segítségnyújtásnak.

Szimfónia programunkat olyan helyszíneken valósítjuk meg, ahol koncentráltan vannak jelen nehéz sorsú gyermekek: városok szegregált településrészein, elszegényedő kistelepüléseken az iskolákban, közösségi terekben, játszótereken, tanodákban. Ezen kívül egyéb helyszíneken, például gyermekotthonokban, speciális igényű gyermekeket fogadó intézményekben is elképzelhető. A program célja, hogy sikerélményt, odafigyelést, a valahová tartozás érzését adják meg azoknak, akik erre rászorulnak. Az érintett gyermekek jellemzően ingerszegény környezetben, állandó stresszben élnek, és gyakran fizikai szinten is nélkülöznek, ami gátolja a fejlődésüket. A pozitív jövőkép és a sikerélmények hiánya pedig rombolja önbizalmukat, megküzdési képességüket. Mindez a korai iskolaelhagyáshoz, kudarcos életúthoz vezethet.

### **Zenés családlátogatások**

A Szimfónia program első lépése minden esetben az adott helyszín feltérképezése, együttműködésben a már helyben dolgozó szakemberekkel: pedagógusokkal, szociális és más segítő szakemberekkel; valamint a helyi közösség kulcsfiguráival. Célunk a program bemutatása, hirdetése mellett helyi problémákról, a programba esetleg bevonható

gyermekéről, fiatalokról való tájékozódás. Amint megszerezték a programnak otthont adó környezet támogatását, munkatársaink a gyermekek szüleit is tájékoztatják a lehetőségről.

A hatékony segítségnyújtás érdekében folyamatosan törekszünk a professzionális és laikus segítők minél teljesebb körű bevonására, a szubszidiaritás elve alapján. A gyermekekkel kialakított bizalmi kapcsolat következtében gyakran munkatársaink voltak az első szakemberek, akik értesültek egy-egy problémáról. Kompetencia határait figyelembe véve segítettek, ám nem egy esetben vontak be az eset kezelésébe más szakembereket is. Fordított eset is előfordult, amikor, mint a gyermeket jól ismerő szakembereket, vonták be őket például egy gyermekvédelmi vagy iskolai fegyelmi eljárás lebonyolításába.

Az önkéntesek bevonása többféle formában megvalósulhat. Utazással járó, vagy sok gyermeket megszólító események (pl. fellépések, táborok, találkozók) lebonyolításába bevonunk segítőként, kísérőként szakembereket, szülőket, akik akár az apró gyakorlati teendőkben (pl. szendvics készítés), akár a program bizonyos részeiben (pl. csoportos játékok) közreműködnek. Zenélni tudó fiatalokat várunk kiegészítő zenetanárnak, akár a középiskolások kötelező közösségi szolgálata keretében. Az ő bevonásuk különösen fontos, hiszen rájuk a gyermekek példaképként is tekinthetnek. Ezen kívül szociális érdeklődésű vagy a multimédiás eszközök használatában jártas fiatalok is voltak már a program önkéntesei, akik például videó felvételek készítésében segítettek.

A szakemberek mellett a családok megszólítása is nagyon fontos a programban. Mivel a program elsődleges célcsoportja az általános iskolai korosztály (8-14 év), a szülők természetesen nem megkerülhető szereplők, de motivációnk jóval több ennél. Az iskolával és a szociális intézményekkel szemben gyakran bizalmatlan, sok kudarcot és visszautasítást megélt, napi szintű anyagi és életvezetési problémákkal szembenéző családtagok számára szintén döntő fontosságú egy segítők szemléletű, odafigyelő, támogató szakember jelenléte. Munkatársaink azon dolgoznak, hogy amennyire tudják, segítsék a családok boldogulását, a bizalmat építve hidat képezzenek a leszakadó közösségek és az intézmények világa között. A program egyedülálló eszköze erre a "zenés családlátogatás", amikor a gyermekek lakókörnyezetében valósul meg kisebb fellépés, zenés bemutató. Ez nagy élményt, büszkeséget jelent a szülőknek és a gyermekeknek is. Természetesen hagyományos családlátogatásra, szociális segítségnyújtásra is sor kerül.

## **Összemosódó szerepek: szociális tanár és zenemunkás**

A gyermekekkel való rendszeres foglalkozások során a közös zenéléssel együtt közösségfejlesztő foglalkozások is zajlanak. A hétköznapi szintjén az egyéni és csoportos beszélgetések, játékok, önismereti vagy tematikus (pl. drogprevenció, pályaorientáció, szexuális felvilágosítás és családi életre nevelés) csoportfoglalkozások jelentik a program szociális oldalát. Segítjük és bátorítjuk, hogy a gyermekek más művészeti ágakban, sportban is kipróbálhassák magukat. Igény esetén tanulást segítő foglalkozást, korrepetálást is szerveztek munkatársaink. A konkrét tevékenységeknél még fontosabb az őszinte odafigyelés, a játékoság, vidámság, bizalom, amit a gyermekek megélhetnek a foglalkozásokon. Az El Sistema és a Szimfónia filozófiája is, hogy ahogy a zenekarban a hangszerek és a zenészek együttese áll össze egy egészé, úgy a közösségben is minden gyermeknek megvan az egyformán fontos szerepe. A gyermekekkel végzett közösségi, szociális munkában a gyermekek igényeire reagáló munkát végeznek munkatársaink, és mindenki egyéni kompetenciáit is megmutathatja. Ez adja a program sokszínűségét: a gyakori kézműves foglalkozások, a születésnapok megünneplése, a zeneterápiás módszerek bevonása, fejlesztő játékok szervezése, a bizalmas beszélgetésekre módot adó "titokszoba" kialakítása mind-mind színtölti a különböző helyszíneknek, és természetesen munkatársaink egymástól is tanulva, egymást kiegészítve végzik tevékenységüket.

Bár munkatársaink a legtöbb figyelmet a programokra járó gyermekekre fordítják, a helyi közösségben élő bajba jutottak mellett sem mennek el részvét nélkül, és őket is bizalommal keresik meg.

A napi, heti szintű együttlét mellett nagyon fontos, hogy a gyermekek számára kötetlenebb, más helyszínen megvalósuló programokat is szervezzünk. Ilyen lehet egy városnézés, kirándulás, mozi - vagy színház látogatás, táborozás. A gyermekek számára nagy élményt ad, ha kiszakadhatnak szokásos környezetükből, új élmények érik őket, új embereket ismerhetnek meg. Egészen apró dolgok is hatalmas meglepetést és örömet tudnak okozni a számukra, például egy modern, felújított épület (lift, mozgólépcső) használata. A kirándulások számos lehetőséget adnak az informális és nem formális tanulásra, saját maguk és egymás jobb megismerésére, a közösségformálásra.

A program indítása után már néhány hónappal tanúi lehettünk, ahogy a szociális szakemberek és zenetanárok szerepei összemosódnak. A gyermekek egyforma bizalommal és kötődéssel fordultak minden munkatársunk felé, nekik pedig folyamatosan együtt kellett működniük mind a szociális, mind a zenei tevékenységek ellátása során. A szociális szakemberek részt vettek a zenei foglalkozások lebonyolításában, sőt többen maguk is elkezdtek hangszeren

tanulni, míg a zenetanárok elkísérték őket a családlátogatásokra. Minden felnőtt példakép lehet a gyermekek számára, és különösen büszkék vagyunk arra, hogy magukat cigánynak valló munkatársaink sajátos módon mutathatták meg a gyermekeknek, hogy kitartással, szorgalommal és egy jó mentor segítségével mi mindent lehet elérni.

### **A szolfézs ráér később**

A zenetanulás, a zenélés fejleszti a kognitív, affektív, koncentrációs készségeket is. Ha ezt csoportban tesszük, az élmény és hatékonyság a többszörösére nő az által, hogy egy közösség (zenekar) részeként képzeljük el a folyamatot. Megtapasztaljuk az egymásra figyelés, a közösen alkotás, az alkalmazkodás, a zenei önkifejezés és a fellépések élményét, pozitív versengés (motiváció) alakul ki a résztvevők között. Ez a sikerélmény növeli az önbizalmat, értelmet ad a kitartásnak. Hiszünk abban, hogy a zenélés és a zenekari lét maradandó pozitív változásokat képes okozni az emberek életében. Célunk, hogy a zenét és így a zenekart használjuk közösségépítő szocializációs eszközként.

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét módszertanának és szemléletének része a helyzetfelismerés (diagnózis) és a körülményekhez való folyamatos alkalmazkodás, jobbító szándékú változtatás. Ebből a hozzáállásból adódik, hogy a zenei foglalkozások mindig reagálnak a környezeti hatásokra és változásokra, ami a zeneiségben és a zenetanítás módszertanában is tetten érhető.

Helyszínenként több zenetanár és egy szociális szakember dolgozik a programban, ahol a közösségi zenélés és zenetanulás mindig csoportosan történik. Kezdetben ritmusos és játékokat játszunk, éneklünk. Ezt követően vonós/fúvós/ütőhangszereket használunk és kisebb csoportokat (szólamokat) alakítunk ki. A zeneelmélet megismertetése és a zenei igényesség fejlesztése folyamatosan történik, de kezdetben a kötődés kialakítása és a hangszeres sikerélmény érdekében utánzás alapján tanítunk. Riasztó és egyben irreális elvárás egy absztrakt rendszer megismertetése egy figyelemzavaros, tanulási kudarcélményekkel terhelt tanuló esetében. Nem célunk lemorzsolódást generálni, így kezdetben csak annyi szolfézszt tanítunk, amennyi feltétlenül szükséges. A gyermekekben fokozatosan születik meg az igény, hogy mélyebben megértsék a tanultak hátterét, vagy elsajátítsák a kottaolvasást.

A gyerekek által kedvelt zenék áthangszerelése, élőben történő előadása és tanítása önfelelt légkört szül. Az ismert dallamok lejátszása iránti vágy erős motivációs tényező. A zenélések során fellépő energiákat folyamatosan pozitív irányba próbáljuk terelni és élményszerűen oktatni. Zenei célunk egy olyan koncertképes, rendszeresen fellépő zenekar működtetése, ami

a tagok igényeit is figyelembe veszi és élményszerű produkciót ad elő. A fellépések során a gyermekek megmutathatják a tudásukat, fejlődésüket a társaiknak, tanáraiknak, a velük foglalkozó szakembereknek, a családjuknak, ismerőseiknek. Átélik az egyébként ritka siker érzését, az elismerést. A nézőknek is hatalmas élmény, sok esetben pozitív csalódás, hogy a máskor szétszórt, nehezen kezelhető gyermekek büszkén, ügyesen állnak ki a közönség elé.

Fontos az egyéni megerősítés, visszajelzés is. Ezért minden gyermek, tudásától függetlenül bekapcsolódhat mind a foglalkozásokba, mind a fellépésekbe. Ezt olyan darabok teszik lehetővé, amelyeknek van egészen egyszerű szövegük is (egyetlen hang ritmikus ismétlése). A kezdők esetében az idősebbek, vagy a tanárok játsszák a dallamot, a többiek pedig a kíséretet, mégis egy nagy egész részének érzik magukat. A hangszertechnika elsajátítása érdekében tanáraink egyenként is korrigálják a gyermekeket, ami az egyéni odafigyelés élményét adja meg. Munkatársaink gyakran találkoztak olyan gyermekekkel, akik nehezen működtek együtt a csoportban, nehezen kapcsolódtak be a foglalkozásba, vagy megzavarták azt. Az ő esetükben gyakran az odafigyelésre való igény állt a "rendetlenkedés" mögött, és ha külön feladatot bíztak rájuk, bevonták őket a tanítás folyamatába, beilleszkedési problémáik mérséklődtek. Vannak olyan gyermekek is, akik csak idővel érnek meg a közös zenélésre. Kezdetben nem is érdeklődnek, vagy olyan súlyos magatartási problémáik vannak, amelyek szinte lehetetlenné teszik a közös munkát. Fontos, hogy munkatársaink őket se veszítsék szem elől, hiszen nekik van a legnagyobb szükségük a segítségre.

Nemcsak a tanárok erősítik meg a gyermekeket, hanem a gyerekek egymástól is tanulnak, egymást is segítik. A fiatalok példaképként tekintenek az idősebbekre, szívesen tanulnak tőlük új dallamokat. Azoknál, akik rendszeresen járnak a foglalkozásokra, kialakul egy "szimfóniás" identitás, a valahová tartozás érzése. Az életkori sajátosságok miatt azt vettük észre, hogy a rendszeresen egy csoportba járó gyermekek között jó, ha legfeljebb 2-3 év különbség van.

### **Hozzávalók: terem, hangszer, elhivatottság**

A jól lebonyolított programnak számos feltétele, segítő tényezője van, amelyeknek előteremtése sok nehézséget okozhat. A Szimfónia program lebonyolításához először is hangszerekre van szükség. A kezdők hangszerei lehetnek házilag készíttetek, de a zenei élményt nagyban növeli, ha idővel professzionális, kihívást jelentő eszközöket használnak. A gyermekek nem vihetik haza a hangszereket, hanem csak ellenőrzötten gyakorolhatnak, így a hangszerek megfelelő tárolásához is kell hely. Az együttműködő helyi szakemberek és



közösség megteremtése, a beilleszkedés is hosszú folyamat eredménye. A program működése szempontjából előnyös, ha minél több munkatárs tud jelen lenni, gyakran (hetente többször), és egyszerre egy időben. Ez lehetővé teszi a különböző szinten álló gyermekekkel való együttes foglalkozást, a nagyobb létszámú csoportok kezelését, és a munkatársak együttműködése is példát mutathat a gyermekek számára. Azt is figyelembe kell venni, hogy ez a hagyományos zeneiskolákban nem szokványos módszer és célcsoport, így elhivatott, nyitott, elfogadó, tanulni vágyó munkatársakra van szükség.

Ideális, ha stabil helyszín áll a rendelkezésre, lehetőleg több helyiséggel, amit otthonossá lehet tenni, a foglalkozások nem zavarják másokat, és arra is van lehetőség, hogy a szociális szakember bizalmas beszélgetéseket folytathasson. A gyermekek számára is elérhető helyszínen, időpontban kell tartani a foglalkozásokat, és az is kívánatos, hogy a szülők is meglátogathassák őket. Fontos, hogy a gyermekek számára legyen motiváció fellépések, külön programok formájában, de ideális, ha a ráérősebb hétköznapiakra, a lassabban haladó gyermekekre is van idő.